

NECATİ'NİN GAZELLERİNDE KULLANILAN KİMİ SOMUTLAYICI ANLATIM YOLLARI

*İsrafil BABACAN**

ÖZET

Kaynaklar, Necati Bey'in gazellerinde, atasözleri, deyimler ve diğer halk dili özelliklerini başarıyla kullandığını ve bunu yapmaktaki amacının ise daha kolay anlaşılabilir somut anlatım özellikleri taşıyan bir şiir dili oluşturmak olduğunu belirtmektedirler. Bu çalışmada, Necati'nin gazellerinde atasözleri ve deyimler dışında sıklık ve etki bakımından ön plana çıkan somut olay örnekleme ve teşbih-i belîğ'e bağlı somutlayıcı anlatım yolları üzerinde durulmuştur. Söz konusu yollara dayanan bu anlatım tarzı onun şiirini daha etkileyici, akıcı ve sosyal hayat unsurları açısından zengin bir hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Necâti Bey, somutlayıcı anlatım, gazel, divan şiiri.

SOME WAYS OF TANGIBLE EXPRESSIONS USED IN NECATI'S GHAZELS

ABSTRACT

The sources indicate that he successfully used ode, proverbs, idioms and language features in his ghazels and his aim was concreted expression characteristics can be more easily understood language to create a poem. In this study, effects of specific events to the fore in terms of sampling in terms of frequency and impact of concrete sampling events that prominent and features in Necati's ghazels expect from his proverbs and idioms and focused on concrete ways of expression that connect nice analogy (teşbih-i belîğ).This

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ibabacan76@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

narrative that the based on these roads is made more impressive, fluent and rich in terms of social life.

Key Words: Necati Bey, tangible expression, ghazel, divan poetry.

Giriş

Somutlayıcı anlatım yoluyla sanatçılar, duygu ve düşüncelerin çeşitli yollarla okuyucu ya da dinleyicinin zihninde somut olarak algılanmasını sağlarlar. Bazı divan şairleri soyut düşüncelerini okuyucu veya dinleyiciye daha etkili anlatabilmek için somutlayıcı anlatım yollarından faydalanırlar. Necâti Bey de özellikle gazellerinde, somutlayıcı anlatıma sıkça başvuran bir divan şairidir.

Necâti'nin şiirlerinden bahseden en eski kaynaklar ittifakla onun, “mesel-gûy” ve “hikmet-âmîz” bir şiire sahip olduğunu ve “halk arasında dolaşan ibret-engîz sözleri bir araya topladığı”¹ni vurgulamışlardır¹. Dolayısıyla o, dış dünyada gördüğü gerçekliği şahsî bakış açısıyla değerlendirerek şiirlerini, en somut biçimde aktaracak bir dil yapısıyla kurgulamıştır. Söz konusu dil yapısı, halkın muhayyilesine hitap eden, olabildiğince gerçekçi ve devrine göre halk diline yakın bir özelliğe sahiptir. Necâti'nin bu dil özelliği, şiirleri hakkında çalışan yakın dönem araştırmacılarının da dikkatini çekmiştir. Çavuşoğlu onun, “*Bakara suresi en uzun olduğu halde, çok vakit olur ki bir kısmı ile iktifâ olunur da vakit ne kadar nazik olsa ihlas suresi –kısa olduğu için- bir demde üç defa okunur*” anlamındaki bir kıtasına dayanarak “az” ve “öz” diye hülâsa edilebilecek bir anlatım tarzını benimsediğini söylemiştir (Çavuşoğlu 2001: 31). Azı

¹ Bu konuyla ilgili tezkirelerin verdiği bilgiler şu şekildedir: “.... Rumeli dilinde meşhûr olan darbü'l-meselleri envâ'-ı nezâket ile divân-ı eş'ârında tamâm derc kılmuştur“, İsrafil Babacan, *Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum-Garibî Tezkiresi*, Ankara 2010, s. 73; “.... Tarîka-i meselde mergûb, hûş-âyende âşıkâne gazelleri çok...”, Edirmeli Sehî, *Tezkire-i Sehî*, İstanbul 1325/1908, s 76; ... Zîrâ sözi serhadd-i velâyete ve dâyire-i hikmete iletmişdür. Nükte-şinâsân-ı fûnûn u ulûm mesel-güyligi cihetinden icmâ u ittifâk üzere ana Tûsî-i Rum ve melikü's-şu'arâ dimişlerdür”, Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, Ankara 2000, s. 516; “Ve eş'ârî dillerde darb-ı meseldür”, Filiz Kılıç, *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, Doktora Tezi, GÜSBE, Ankara 1994, s. 448; “Tarz-ı gazel ve îrâd-ı meselde şu'arâ ve bülegâ-yı cihândan fâ'ik idüğü nûr-ı âfitâb-ı magârib ve meşârik gibi lâmi ve şârikdur”, İbrahim Kutluk, *Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ*, Ankara 1989, C. II, s. 971; “.... Mesel-güylarun ser-âmed-i nâmdârî fusahâ zümresinün şehriyâr-ı muhtârî nâdire-i kurûn u a'sâr ve u'cûbe-i duhûr u emsâr bir şâ'ir-i büzürgvâr idi”, Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara 1994, s. 164.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

ve özü esas alan anlatım tarzıyla yazan şairler, bir de halk dili ile halk kaynaklarına yönelmişse atasözleri, bu anlayıştaki şairlerin en çok başvurduğu kaynaklardan biri olur. Mengi'ye göre, "atasözlerinin azla özü vermesi, özellikle şiirin yapısına uygun düşmektedir. Çünkü şiir de az sözle öz söylemeyi gerektirir. Hele eski şiirimizde beyit bütünlüğünün olması yani anlamın beyitte bitmesi ya da bir başka deyişle beytin kendi kendine yetmesi şairi ister istemez az ve öze çok şey anlatma ustalığına götürmüştür" (Mengi 1986: 49). Örneğin aşağıdaki beyitte şair, "taş yerinde ağırdır" atasözünü farklı bir biçimde zikrederek, "az sözle öz anlatım"a güzel bir örnek vermiştir:

*Egerçi ağır olur taş kopduğu yerde
Sitâre var ki akîki ider Yemen'de garîb (24/3)²*

Elbette şairlerin atasözlerini sıklıkla kullanmalarının nedenleri yukarıda bahsedilenlerle sınırlı değildir. Halk, atasözlerini, kendi yaşam tarzına ve konuşma diline dayandığından kendine yakın bulur. Böylece atasözleriyle dile getirilen ve örneklendirilen fikirleri daha kolay benimser. Çünkü Mengi'nin de belirttiği gibi atasözlerinde, "halkın yüzyıllar boyu geçirdiği tecrübeler ve tecrübeler sonucu yaratılmış olan inanış ve geleneklerin izlerini buluruz. Atasözlerinin bu özelliği şaire, kısa ve özlü olması gereken şiirsel anlatımda kolaylık sağlar. Şairin, anlatımı zor olan durumları, çoğunluğun bilip inandığı güçlü sözlerle canlı imajlar yaratarak anlatmasını kolaylaştırır. Necâtî'nin atasözlerinden şiirde yararlanmasının bir nedeni de bu hususla ilgilidir. Yani o da, atasözleri aracılığıyla ya kendisinin vermek istediği bir düşüncüyü ya da genel bir görüşü güçlendirip sağlamlaştırmak ister" (Mengi 1986: 50). Bu bakımdan Necâtî'nin şiirleri, bilhassa gazelleri, kanıtlayıcı ve örnekleyici bir anlatım tarzına sahiptir. Meselâ, "inlemeyince" "nâmerd" dünyadan "murâd" alınamayacağı düşüncesine, halkın kabul ettiği bir fikri örnek olarak vermek isteyen Necâtî, "ağlamayan çocuğa meme vermezler" atasözünü delil olarak getirmiştir:

*Nâle kıl kim alasın nâ-merd dünyâda murâd
Ana sūd virmez Necâtî tâ kim oylan ağlamaz (240/7)*

Necâtî'nin şiirlerinde başarılı örnekleri görülen bu yol ayrıca onun, "yöresel dilden edebî dile yeni kelimeler katmak suretiyle bu dili geliştirmeye çalıştığını göstermektedir (Aksoy 2007: 148). Yöresel dilden edebî dile aktarılan kelime ve söyleyiş biçimleri, kaçınılmaz bir şekilde konuşma dili özelliklerini de şiire aktarır. İşte söz konusu şiir dili özelliğinden dolayı Necâtî "daha XV. yüzyılda konuşma dilinin tabîliğini ve canlılığını bozmadan şiir yazmaya

² Örnekler, Ali Nihat Tarlan, *Necati Beg Divanı*, İstanbul 1997'den alınmıştır. Beyitlerin yanında sadece gazel numarası, sonra da beyit numarası verilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

çalışmış ve bunda oldukça başarı göstermiştir (Mazıoğlu 1961: 367). Dolayısıyla onun şiir dilinde, konuşma dilinin somutlayıcı ifadelerinin birçoğu mevcuttur.

Ancak görebildiğimiz kadarıyla, Necâtî'nin şiirlerindeki somutlayıcı anlatım, atasözleri, deyimler ve konuşma dili özellikleriyle sınırlı değildir. O, bunların yanısıra, aşağıda ayrıntılı bir biçimde incelenecek olan iki dil ve anlatım özelliğini ya da atasözleri ve deyimleri farklı şekillerde kullanmak suretiyle de şiirlerinde somutlamayı sağlamıştır.

Necâtî Bey'in Gazellerinde İki Somutlayıcı Anlatım Yolu

Necâtî'nin gazellerinde somutlamanın, kaynaklarda işaret edilenlerin yanı sıra, "a.Somut olay örnekleme b.Teşbîh-i belîğ şeklinde somutlama" olmak üzere iki yola başvurulmuş da sağlandığı dikkati çekmektedir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında onun şiirlerinden seçilen örnek beyitlerden hareketle bu anlatım tarzını nasıl kullandığı üzerinde durulacaktır.

a. Somut Olay Örnekleme: Necâtî bazı gazellerinde bir duyguyu, düşünceyi, hissi, algıyı, inancı ya da esetik olguyu, halkın veya okuyucunun daha iyi anlaması için, sosyal bir inanç ve olay, bir tabiat hadisesi ya da günlük hayattan alınan gerçek bir manzara ile örnekleme suretiyle somutlar. Örneğin aşağıdaki beyitlerde şair, sevgiliye, kemal içinde olan güzelliğine zeval gelmesini istemiyorsa yalnız başına bir tarafa gitmemesini tavsiye eder. Bu tavsiyeye güneşin batışını örnek verir. Sonraki beyitte "gönlün", "anber kokulu peçe"ye sahip sevgili ile oynaması, "güneş ışığında havada uçan toz"lara benzetilmiştir. Üçüncü beyitte, "dünyadan vefa bekleme"nin "kısır, yaşlı bir kadın"dan "ikiz çocuk bekleme"ten farksız olduğu; son örnekte ise şairin, gözleri etrafındaki göz yaşının, İstanbul'u çevreleyen deniz gibi kalıcı olduğunu vurgulanmıştır:

*İrresün dîrsen cemâl-i ber-kemâle bir zevâl
Gün gibi ey şâh-ı âlem gitme tenhâ bir yana (3/2)*

*Gönül cemâl-i mu'anber-nikâb ile oynar
Hakîr zerreyi gör k'âfitâb ile oynar (163/1)*

*Ey cihân-ı pür sitemden isteyen mihr ü vefâ
Doğurur mu bir akîm-i pîre-zen andan ikiz (226/4)*

*Dâ'iremden göz yaşî hâlî degüldür bir nefes
Şehr-i Kostantini çevre kuşayan deryâ gibi (593/1)*

Görüldüğü gibi şair, duygu ve düşüncelerini tabiattaki gerçeklikle örneklendirerek somutlamaktadır. Aşağıdaki beyitlerde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

de “sevgilinin, aşğının aşkını duymasıyla onun yüzüne bakmaması”, “sevgilinin kakülünün” dolayısıyla kendisinin “can alıcı acımasızlığı”, “aşğın sevgilinin yüzünü görmesiyle aşk yoluna düşmesi”, “aşğın gönlünde sevgilinin ayva tüyelerinin hayalini beslemesinin güzelliği” ve “aşık ile maşukun birbirine kavuşmasının imkansızlığı”, türlü sosyal hayat, olay, inanç ve akidelerin örnek verilmesi yoluyla somutlaştırılmıştır. Somutlayıcı örneklerin yer aldığı mısra, çoğu kez ikinci, bazen de birinci mısra olmuştur:

*Aşık oldugum tuyaldan yüzüme bakmaz habîb
Yöresine ugramaz ölümlü bîmârün tabîb (25/1)*

*Rum illerinde gibi hem alur hem öldürür
Yollar basıcı kâkül-i güm-râhdan meded (52/5)*

*Düşmezdi râh-ı ışka gönül görmese yüzün
Gün dogmayınca yolda müsâfir hatar sezer (211/4)*

*Hoş durur dilde hayâl-i hatt-ı cânân beslemek
Yaraşur zîrâ sıfâl içinde reyhân beslemek (304/1)*

*Sen bana gelmek ba'id ü ben sana varmak muhâl
Kim hümâ inmez yire konmaz kebûter Ka'beye
(456/4)*

Necâtî, aşağıdaki beyitlerde de, “maşukun dudaklarının arzusuna düşen gönlü” ve “sevgilinin kirpiklerine dayanan yaşlı gönlün sevgilinin mahalline doğru gitme isteği”ni; “bala konan sineğin” durumu ve “baston ile mescide giden yaşlı adam” görüntüsünü örnek olarak vermek suretiyle somutlamıştır. Yani tabiat ve günlük hayattan aldığı manzaraları, somutlayıcı unsur olarak kullanmıştır:

*Leblerün şevkine düşen dil genez kurtulamaz
Şol meges gibi ki konar şehd-i şîrîn üstine (543/4)*

*Dil tîrüine tayanup ider kûyuna heves
Bir pîrdür ki mescide gider 'asâ ile (549/4)*

Necâtî bazı gazellerinde, yukarıda anlatılan somut olay örneklemesini biraz farklı bir yöntemle ele almıştır. Bu yöntemde, beytin ilk mısraında dile getirilen bir kanaat, ikinci beyitte örneklenmek suretiyle somutlaştırılmaktadır. Bizde *örneklemeli beyit usulü* ya da sistemi adı verilen bu anlatım tarzına Fars şiirinde *üslûb-ı muâdele*³ denmektedir. Söz konusu usulün klâsik somut olay örneklemesinden en önemli farkı, hem öne sürülen düşüncenin hem de

³ Bakınız: Muhammed Rızâ Şefî-i Kedkenî, *Şâ'ir-i Âyînehá*, Tahran 1379/2002, s. 63-64.

verilen örneğin bir kanaat, gözlem ya da inanca dayanmasıdır. Bu yöntemin Necâtî'nin gazellerinde görülen atasözlerinin geleneksel kullanımından en önemli farkı ise, atasözlerinin doğrudan somutlama amacıyla kullanılmasıdır. Oysa Necâtî atasözlerini kullandığı her yerde, bu yöntemde olduğu gibi somutlama amacı gütmeyiz.

Mesela aşağıdaki beyitlerin ilk mısralarında Necâtî, “sevgilinin aşığa bigâne davranması gerektiği”, “aşkı bilmeyen kimseye sevgilinin saçı ile ülfet etmenin⁴ güç geldiği”, “vuslat umanların ayrılık acısı duymayacakları” ve “kendisinin farklı bir şeyi, -divan şiirindeki- sûfinin farklı bir şeyi tercih ettiği” düşüncesindedir. Bunlar, söz konusu beyitlerin ikinci mısralarında, “eski zamanlarda delilerin taşlanması”, “bilmez kimseye bulutun yük gelmesi”, “denizde cevher arayana deniz suyunun tatlı gelmesi”, “aşk hayatında bazılarının kızı bazılarının da kızın annesini sevmesi” gibi öznel/soyut kanaat ya da inançlarla somutlanmıştır:

Şol yâr çünkü âşıka bigâne olmaya

Taşlamaludur anı ki dîvâne olmaya (9/1)

Gönlüme zülfi gamı güç gelür öğrenmemegin

Bu meseldür ki bulut bilmeze yükdür dirler (111/5)

Vuslat umanlar duyar mı acısını firkatün

Tâlib-i gevher olana bahr-i Ummân tatludur (144/4)

Ben üzümün suyun severem sûfi dânesin

Zîrâ kimi kızını sever kimi anesin (386/1)

Tâlib-i germiyyet-i işk olduğum ayb eylemen

Kim fakîr olan sevinür her kaçan kim yaz olur

(201/3)

Örnek olarak verilen şu beyitlerde de şair, “taş kalpli sevgilinin saçının hayalinin gönülden gitmeyeceği”, “aşığın, sevgilinin rakipler ile sabahlamasından büyük rahatsızlık duyması”, “her gönülde aşktan bir eser olması”, “iki dünyada aşığa bir sevgilinin kâfi gelmesi” ve “aşk sıcaklığına talip olmanın ayıplanmaması” gibi düşüncelere sahiptir. Bunlar da, beyitlerin ikinci mısralarında, “gayrimüslimlerin yaptığı binaların sağlam olması”, “köpeğin dolunaydan hoşlanmaması”, “kazılan her topraktan su çıkması”, “serveri (başı, öncüsü) çok olan işlerde başarılı olunamayacağı” ve “yaz gelince fakirlerin sevindiği” şeklinde bireysel gözlemlerle elde edilen neticelere dayalı sonuçlarla somutlaştırılmıştır:

⁴ Beyitteki “öğrenmek” kelimesi “ülfet etmek” anlamındadır. Bakınız: Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara 1983, s. 167.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

Gide mi ey seng-dil zülfün hayâli sîneden
Çün bilürsün muhkem olur kâfir itdüğü binâ (1/4)

Niçün ahşamlarsın ağyâr ile ey bedr-i tamâm
Seg bilürsün kim meh-i tâbâna olmaz âşinâ (17/6)

Her dilde arasan bulunur ışkdan eser
Her topağı ki kazsalar elbette mâ' çıkar (78/7)

İki âlemde Necâtî sana bir yâr yeter
Ber-murâd olmaz ol iş anda ki server çoğ olur (110/6)

Necâtî somut olay örnekleme kurgusunda bazen geleneksel edebî sanatlardan da yararlanır. Onun bu yolda en sık kullandığı sanat leff ü neşridir. Çünkü ilk mısradaki sıralanan kimi kelimelere, bire bir karşılık verilmesi şeklinde düzenlenen bu sanat bir yönüyle lafız, diğer yönüyle mana ile ilişkili olduğu için somut olay örnekleme usulüne uygundur. Çünkü lafız yönüyle üslub-ı muâdele, mana yönünden de klasik olay örnekleme kolaylaştırır. Necâtî bu sanatı, şiirlerinde dile getirdiği bazı soyut kavramları veya öne sürdüğü kişisel düşünceleri müşahhas bir hale getirip okuyucunun zihninde canlandırmak amacıyla kullanır. Bunun için de söz konusu sanatta iki yol takip eder: Temsil ve kavramsal karşılık bulma. Şair leff ü neşri temsil yoluyla somutlama için kullanmak istediğinde, genel bir kanaat, düşünce ya da iddiayı ortaya atarak bu unsurlar çerçevesinde ilk mısradaki zikredilen başlıca kavramlarla ilgili temsili unsurları ikinci mısradaki sıralar. Sıralanan bu kavramlar genelde telmih esaslıdır. Ya da ilk mısradaki zikredilenlerin, başka bir sahada benzer özelliklerini en iyi taşıyan kavramlardır.

Örneğin şu beyitlerin ilkinde şair, “dünya malı”nı ve ondan yüz çevirme manasındaki “tecerrüd” halini “Kârûn” ve “Hazret-i İsa” ile temsil ederek somutlamıştır. İkinci beyitte ise, “cennet bağı” ve tasavvufta ilâhî güzelliği seyretmek anlamına gelen (Cebecioğlu 1997: 224) “dîdâr”ı, “Ken’ân” ili ve “gül gömleklî Hazret-i Yusuf” ile temsil etmek suretiyle somutlamıştır. Telmih içeren bu leff ü neşri esaslı somutlamalarda, okuyucunun zihninde canlandırılmak istenen kavramlar için, zikredilen telmihlerin anlamsal arka planının gücünden yararlanılmaktadır:

Mâl-i dünyâ ile şerh eyler tecerrüd hâlini
Yerde Kârûn bir yana gökde Mesîhâ bir yana (3/6)

Bâğ-ı cinân zâhide dîdâr bendeye
Ken’ân ana vü Yûsuf-ı gül-pîrehan bana (16/3)

Aşağıdaki şu beyitlerdeyse teşbîh esas alınarak, birinci mısradaki işaretli kavramlara karşılık olarak ikinci mısradaki verilen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/3 Summer 2010*

kavramlar, birinci mısradakilerin benzetilene olarak kullanılmışlardır. Yani somutlama, benzetme yoluyla sağlanmıştır:

*Lâzım degül ruhunda ki zülf-i siyâh ola
Karanlık olmaz ol gice kim anda mâh ola (20/1)*

*Şol kara hâlün zenahdânunda ey hürşid-had
Bir Habeşdür Mısr zindânında mahbûs-ı ebed (49/1)*

Aşağıdaki şu örneklerde her iki mısrada koyu renkle yazılan kavramlar, birbirinin karşılığı olarak sıralanmışlardır. Bunlar aynı zamanda benzerlik ilgisi taşımaktadır. Mesela vereceğimiz ilk örnekte, “şenlik” “genc”le, “künc-i harâbât” ise “vîrâne” ile karşılanmıştır. İkinci mısradaki bu kavramlar hem ilk mısradakilerin benzetilene hem de divan şiirinde biri anılınca diğeri akla gelen ya da birbirinin sıfatı/adı olan mukabil kavramlardır. Kısacası bu örneklerde şair, leff ü neşr sanatını, kavramsal karşılık bularak somutlamak amacıyla kullanmaktadır:

*Şenlik hemîşe künc-i harâbât içindedür
Genc ola mı şu yerde ki vîrâne olmaya (9/4)*

*Bî-nikâb olma habîbüm görmesün yüzün rakîb
Mushaf açuk olıcak dirler anı şeytân okur (196/5)*

b. Teşbîh-i Belîğ Yapararak Somutlama: Necâtî edebî sanatlardan teşbîh-i belîğ de somutlama amacıyla sıkça başvurmuştur. O, bu sanatın ya cümle içinde iki bağımsız kelime ya da yapıdan oluşan belîğ teşbîh ya da izâfe-i teşbîhî şeklinde yapılan belîğ teşbîh olmak üzere iki şeklini de kullanmıştır.

İlk türdeki belîğ teşbîhler, klâsik belâgatte daha çok bilinirler ve tamlama şekli dışında bağımsız unsurlarla oluşturulurlar. Necâtî bu tür teşbîhleri, benzeyeni soyut olan durum ve kavramları anlatmak için kullanmaktadır. Soyut benzeyene sahip teşbîh-i belîğlerde şair, doğal olarak okuyucunun algılamasını kolaylaştıracak somut bir benzetilen seçmektedir. Örneğin yolunu kaybetmiş âşığın “gam gecesi”nde “göz yaşı yıldızları”nı rehber etmedikçe sevgiliye kavuşamayacağını söyleyen Necâtî, göz yaşı tanelerini yıldızlara benzetir ancak benzetme yönünü söylemeden iki bağımsız kelimeyle oluşan bir teşbîh-i belîğ teşkil eder:

*Göz yaşı encümini reh-ber idinmezse eger
Şeb-i gamda iremez âşık-ı güm-râh sana (1/5)*

Şu iki beyitte de şair, “yaratılışını” “meşşâta”ya hayalini “gelincik çiçeği”ne; hayallerini dile getirdiği “lafızlar”ı “süsleme”ye, sevgilinin “güzelliği”ni “deniz”e ve “ayva tüyelerini” de “kara”ya benzetmiştir. Böylece şairde ve sevgilide estetik ile güzellik

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

oluşturduğu düşünülen bu unsurlar, somut benzetilenler çerçevesinde anlatılmıştır:

*Yaraşur dinse Necâtî tab'ına meşşâta kim
Bir gelincikdür hayâl elfâz anun tezyînidür (167/10)*

*Görince hüsn denizinde hattunun karasın
Necât sâhili sandum kenâra benzettüm (370/3)*

Necâtî'nin sıklıkla kullandığı teşbîh-i beliğ yollarından ikincisi olan *izâfe-i teşbîhî*, Farsça gramer yapısına göre kurulmuş iki unsurlu isim tamlamalarından biridir. “Bu tür tamlamalarda, tamlamanın ikinci parçası, asıl parçayı teşkil eder ve birinci parça, benzetilen parçayı oluşturur. Parçalar arasındaki bağın benzerlik ilgisi olduğu açıktır” (Şahinoğlu 1997: 434). Necâtî'nin gazellerinde bu tür tamlamalara da oldukça sık rastlanır.

Şairin daha önce ele aldığımız somutlayıcı anlatım yoluyla elde etmek istediği maksat göz önüne alındığında, neden bu tür tamlamalara gazellerinde çokça yer verdiğini anlamak zor değildir. Çünkü *izâfe-i teşbîhî* şeklinde kurulan tamlamalar, genellikle soyut bir isim ile somut ismin birleşmesiyle teşkil olunur ve genelde soyut olan, somut olana benzetilir. Dolayısıyla benzetilen somut unsurun okuyucunun zihninde oluşturduğu çağrışımlardan faydalanmak suretiyle soyut unsur, somutlaştırılmış olur. Böylece soyut unsurla anlatılmak istenenlerin okuyucu tarafından daha rahat algılanması sağlanır.

Necâtî bu tür teşbîhî tamlamaları kullandığında, anlatmak istediği soyut düşünce olumlu ise, benzetilen somut unsuru da olumlu ifadelerden seçer. Eğer soyut unsur olumsuzsa, benzetilen somut unsur da olumsuz olur. Örneğin aşağıdaki beyitlerde, sevgiliye duyduğu “aşk” ve sevgilinin “hayal”inden bahseden şair, bu soyut kavramları somutlamak maksadıyla, “gülşen” ve “kasr” tabirlerini seçmiştir. Çünkü bunların okuyucunun zihninde oluşturduğu olumlu imajlar, asıl anlatılmak istenen soyut kavramların da müspet bir şekilde algılanarak somutlanmasını sağlamaktadır:

*Gülşen-i ışkunda âh u nâle bülbüldür bana
Sînem üzre zahm-ı peykânun kızıl güldür bana (15/1)*

*Hâr u hâşâk-ı rehünden gözümün penceresin
Eyledüm kasr-ı hayâlüne müşebbek şebeke (551/5)*

Şu iki beytin ilkinde şair, soyut ve olumsuz olan “gam” kavramının yoğunluğunu, “leşker” (asker, ordu) somut kavramının çok fazla sayıda kişiden oluşması özelliğinden yararlanarak anlatmıştır. “Leşker”i özellikle de düşman askerlerinin yaptığı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

tahribatı çağrıştırmak üzere somutlayıcı unsur olarak kullanmıştır. İkinci beyitteki soyut ve olumsuz “cefâ” kavramının “seng”le (taş) somutlaştırılması ise, taşın zihinde oluşturduğu sertlik ve insana karşı kullanıldığında verdiği acı ve oluşturduğu yara imajını canlandırmasından kaynaklanmaktadır:

*Leşker-i gam ben gedâyı öldürür yoldaşlar
Pâdişâh-ı ışka tâbi’ bir sipâhi yok mıdır (59/6)*

*Seng-i cefâyı yazmaz urur çarh-ı bî-vefâ
Ben mu’tekid ana ki başa yazılan gelür (170/5)*

Necâtî bazı beyitlerinde yer yer, yukarıda bahsedilen somutlama yollarını iç içe kullanmaktadır. Bu iç içe kullanımlar, hem yukarıda bahsedilen temel somutlama yollarının farklı alt kollarıyla hem de temel somutlama yollarından biriyle olabilmektedir. Bu tür kurguya sahip beyitler, somutlamalar açısından daha zengin bir anlatım içermektedir. Örneğin aşağıdaki beyitin ikinci mısraı bir somut olay örneği içermektedir. Aynı zamanda her iki mısra göz önüne alındığında, ikinci mısra da zikredilen sevgilinin “dudağı”nın tadının, “tatlı” ve “hasret günleri”nin de “oruç” kelimeleriyle müşevveş leff ü neşr suretinde somutlandığı görülmektedir:

*Hasret eyyâmında n’ola ârzü itsem lebün
Tatlu yinir ey yüzi bayram çün ola oruç (40/3)*

Şu beytin ilk mısraındaki “seng-i cefâ” tamlaması izâfe-i teşbîhî şeklinde belîğ teşbîh ve ikinci mısraı da örnekleme beyit usullü olay örnekleme yoluyla oluşturulmuştur.

*Sîneme seng-i cefâ ur kim mahabbet arturur
Dôstum darb-ı meseldür lokma şefkat arturur (208/1)*

Son olarak şu beyitte ise, “gönül” “Hazret-i İbrahim”e ve “sevgilinin eşiği” “Kabe”ye, teşbîh-i belîğ biçiminde düzenlenen somutlama yoluyla benzetilmiştir. Ayrıca, beytin ikinci mısraı dikkate alındığında beytin, somut olay örneği verilme suretiyle (Veys-i Karen’in vatanını terk edememesi) yapılan bir somutlama içerdiği görülmektedir:

*Dil Halili işigün Kâ’besini terk idemez
Men’ ider hubb-ı vatan Veys Karenden çıkamaz
(231/2)*

Sonuç

Şu’arâ tezkirelerinden itibaren edebiyat tarihlerinde ve araştırmalarında, halk ve konuşma dili ile atasözleri ve deyimleri ustalıkla kullandığı söylenen Necâtî, yalnızca bu özelliğinin analizi bakımından değerlendirilmiştir. Şüphesiz ki bu değerlendirmelerde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

onun, “halkın muhayyilesine, zevkine ve anlayışına hitap edecek somutlayıcı bir anlatımı benimsediği” anlamına gelebilecek kanaatler yerindedir. Ancak Necâtî şiiirlerinde ve bilhassa gazellerinde, söz konusu amaca ulaşabilmek için sadece atasözleri, deyimler ve halkın konuşma dili özelliklerinden yararlanmamıştır.

Soyut düşüncelerini okuyucuya somut bir çerçevede aktarmak isteyen Necâtî, atasözleri ve deyimler dışında, üç farklı şekilde meydana gelen somut olay örnekleme ve teşbîh-i belîğın iki farklı yolla oluşan şekillerinden de istifade etmiştir. O, söz konusu yolları başarıyla kullanıp gelenek içinde belirginleşerek farklılaşmayı sağlayabilmiştir. Şüphesiz ki Necâtî'nin şiiirlerini kalıcı kılan, halk tarafından beğeniyle okunmasını sağlayan ve bugün dahi divan şiiirinin genel okuyucusu tarafından daha anlaşılır bulunmasını sağlayan nedenlerden birisi de söz konusu anlatım yöntemlerini titizlikle kullanmış olmasıdır.

Ayrıca şairin gazellerinde yukarıda bahsedilen usulleri kullanmış olması sadece somutlayıcı bir anlatıma sahip olmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda günlük hayatta kullanılan eşya ve tabii çevreye ait unsurlar, canlı tabiat tabloları, itikat, inanç, gelenek-göreneğe ait unsurlar ve buna benzer daha birçok ögenin, gazellerine dahil olmasını sağlamıştır. Böylece Necâtî, canlı ve akıcı bir gazel dili ve muhtevasına sahip olan şiiirini, sosyal hayat unsurları bakımından zengin bir kaynak haline getirmeyi başarmıştır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Mustafa (2007), “XVI. Yüzyıl Şu'arâ Tezkireleri İle Necâtî'nin Şiiirlerine Göre Anadolu Türk Edebî Dilinin Gelişiminde Deyim ve Atasözü Kullanımı”, **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S:16, s. 141-161.
- BABACAN, İsrâfil (2010), **Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum-Garîbî Tezkiresi**, Ankara: Ankara Vizyon Yayınevi.
- CANIM, Rıdvan (2000), **Latîfî Tezkireretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ**, Ankara: AKM Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem (1997), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara: Rehber Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2001), **Necâtî Bey Divanının Tahlili**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*

- DİLÇİN, Cem (1983), **Yeni Tarama Sözlüğü**, Ankara: TDK Yayınları.
- GARÎBÎ, (?), **Tezkire-i Mecâlis-i Şu'arâ-yı Rum**, Şahsî Yazmanın Mikrofilm Kaydı.
- İSEN, Mustafa (1994), **Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı**, Ankara: AKM Yayınları.
- KEDKENÎ, M. Rızâ Şefî (1379/2004), **Şâ'ir-i Âyînehâ**, Tahran: İntişârât-ı Nigâh.
- KILIÇ, Filiz (1994), **Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ**, GÜSBE, Ankara: Doktora Tezi.
- KUTLUK, İbrahim (1989), **Kınalı-zâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-Şu'arâ**, C. II, Ankara: TTK Basımevi.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1961), "Necâtî'nin Türk Dili ve Edebiyatının Gelişmesindeki Yeri", **Türk Dili**, C: X, S: 114, s. 366-369.
- MENGÎ, Mine (1986), "Necâtî'nin Şiirlerinde Atasözlerinin Kullanımı", **Erdem**, C: II, S: 4, s. 47-56.
- SEHÎ BEY (1325/1907), **Tezkire-i Sehî**, İstanbul: Kitâbhâne-i Âmed.
- ŞAHİNOĞLU, M. Nazif (1997), **Farsça Grameri Sarf ve Nahiv**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- TARLAN, Ali Nihat (1997), **Necati Beg Divanı**, Ankara: MEB Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/3 Summer 2010*